

EPİSTEMİK MANTIĞIN İKİ TERİMİ ÜZERİNE: BİLGİ VE İNANÇ

Arş.Gör. İbrahim DAŞKAYA¹

"Bilgi olmaksızın inanç, en iyi durumda,
doğru yolu seçen kör bir adama benzer."

Platon, Devlet 500 C

"İnanma ile bilmenin ayrımı yaygın bir
karşıtlık olmuş durumda. Ancak bu
ayrım gerçekten boşunadır. Çünkü
inandığım şeyi, biliyorumdur da,
kuşku yoktur ondan."

Hegel, Tarihte Akıl

ÖZET

Bu çalışmada önce (a) "bilgi" ve "inanç" kavramları epistemik mantığın terimleri olarak karşılaştırılacaklardır. Epistemik mantıkta "bilgi" terimi, bir önermeler-sistemini oluşturan öge, "inanç" ise bu ögelerin, belli koşulları üstünde taşıyacak olan temeli olarak görülür. Sonra (b) bu iki terimin arasındaki ilişki "epistemik mantık"ın dışına çıkılarak değerlendirilecektir. Bu kısımda bu terimler, "bilgi"yi nesneye yöneltilen bilme edimlerinin bir sonucu olarak ele alan ve bilme edimleri ile bu edimlerin yöneldikleri nesneyi birbirinden ayırarak, bilgiyi önermenin kendinde değil, hakkında olduğu nesne(s)iyle bağlantısında gören yaklaşım açısından ele alınacaklardır. Epistemik mantığın bilgi ve inancı nasıl tanımladığı sayın *Teo Grünberg*'in "Epistemik Mantık" adlı kitabı esas alınarak aktarılacaktır. Onun burada dile getirdiği "bilgi" kavramı ve savunduğu "empirik bilgi ölçütü" açıklanacaktır.

Anahtar sözcükler: Bilgi, inanç, bilme edimi, önermesel bilgi, temellendirme, doğru inanç.

ABSTRACT

In this article firstly concept of "knowledge" and "belief" will be compared as terms of epistemologic. In epistemiz logic the term knowledge is an element which constitutes the systems of proposition and the term "belief" is considered to be the basis of there elements. Secondly, the relationship between these two terms will be appraised beyond epistemic logic.

In this chapter there terms will regard knowledge as a result of acts towards the object separating acts of knowing and acts towards the object from each other. The approach sees the knowledge in the content of the object not in the proposal itself. How epistemic logic describes the knowledge and belief will be explained in the basis of epistemic logic by Teo Grunberg. His concept of knowledge mentioned here and experimental knowledge scale that be supports will be given. Keywords: Knowledge, Belief, act of Knowing, proposition, justification, true belief.

Giriş: Belgelenmiş Doğru İnanç Olarak Bilgi

Bilginin, kendisine bir rapor ya da açıklamanın (*logos*) eşlik ettiği doğru inanç olduğu savı en açık biçimde ilkin Platon'un *Theaitetos* (201C, 210B) diyalogunda tartışılır. Bilginin (*episteme*) algı mı, doğru yargı mı, yoksa açıklamalı bir doğru inanç mı olduğu, bu diyalogun ana sorularındadır. Platon bu sorulara, bilgi (*episteme*) olarak adlandırdığı şeyin bu üç öbeğe de girmediklerini ileri sürerek yanıt verir. Ona göre bilgi türü olarak *episteme* niteliği, tanımı gereği, bu sorulara verilecek yanıtlarda bulunmamaktadır. Bilgiyi farklı adlar altında dört bölüme ayırmıştır. Tasarımların (*aisthesis doksa*) ve kanıların (*gnosis, alethes doksa*) tanımları gereği algılamaya ya da inanmaya dayalı olması kaçınılmazdır. Fakat Platon, *episteme*yi araştırırken nesnesi diğer bilgi türlerinin (*eikasia, pistis*) nesnelerinden farklı olan bir bilginin *bilme türünün* de algı ya da inançtan farklı olduğunu iddia edecektir. "Bilme"den "düşünceyle görme"nin (*noesis*) anlaşıldığı Platon diyaloglarında, aklın bir idesi ya da bir kavramı hakkındaki bilgi olarak *episteme*nin kavranışında inanca yer yoktur. Salt inanca duyulan güven akılla temellendirilmiş güven değildir. İnanç (doğru olsun, olmasın) bilme yoluyla üretilir, akıl temellerine dayanmaz (*alogoy*), ikna ile değiştirilebilir ve ona tüm insanlar sahip olur. Oysa bilgi eğitimle üretilir, doğru bir açıklama (*alethes logos*) ile temellenir, ikna ile sarsılmaz ve pek az insan bu tür bilgiye sahip olur. (*Timaeus* 51D) İnanç edimi nesnesini doğru ya da yanlış kavradığında hep aynı zihinsel tavrı taşır. Bu ise, bilginin (*episteme*) doğru olması gerektiğine (*Theaitetos* 152C) ilişkin platoncu savla çelişir. Şöyle halde, doğruya götürebileceği kadar yanlışla da götürebilecek olan inanç bilgi değildir.

Ancak çağdaş epistemolojideki genel eğilimlerde Platon'un bilgi türlerini nesnelere göre ele alan bu bakışına çok az rastlanmaktadır. Günümüzde bu bakış, kısmen tarih bilimlerinin doğa bilimlerinden konuları gereği farklı yöntemleri olmasını savunan düşünürler temsil etmektedir. Örneğinden, tarihçi okulların tersine bu ayrımı yadsıyan neo-pozitivizm eğilimleri de mevcuttur. Nesneden, salt empirik ya da olgusal nesneyi anlayarak neo-pozitivizm, bu daraltılmış nesne kavrayışı ile çağdaş epistemolojideki

genel eğilimini de yansıtmaktadır. Bu biçimiyle bilgi, özellikle doğa bilimleri bilgisinin konu alanıyla sınırlı, çok dar bir nesne alanına sıkıştırılmaktadır. Bilgiden, yalnızca empirik bilgi anlaşılmalı ve bu tür bilginin ölçütü araştırılmaktadır. Empirik bilginin ölçütünün ne olduğu konusunda neo-pozitivizmin genel bir eğilimi olduğu söylenebilir: *mantıksal analiz*. Neo-pozitivizmin ölçütü niçin mantıksal analizdir? Burada kısaca neo-pozitivist yaklaşımın ölçüt problemini çözerken nereye baktığına değinilmelidir.

Bilindiği üzere neo-pozitivizm'in amacı, bilginin her türlü metafizikten arındırılmasıdır. "Bilgi", tanımı gereği doğrudur (doğru olmalıdır!). Doğrulukları sürekli tartışılan metafizik önermeler, bilgi önermeleri olarak düşünülemez. Doğruluk ölçütlerinin tartışılmadığı önermelerin üretileceği bir nesne alanı, yani doğru bilginin içinde ortaya çıkacağı bir nesne alanının olması gereklidir. Onlara göre, doğa bilimlerinin de içinde iş gördüğü, d o l a y s ı z verilmiş deney alanı bu gereksinimi karşılar. Bu alan içinde çalışan düşünür için iki tür önerme vardır: *protokol önermeler* (Carnap) ve bunların oluşturduğu *bileşik önermeler*. Mantıksal analizin bir ölçüt olarak belirginleşmesi, önermeler arasındaki bu ayrıma dayanır. Artık, kendi araştırma alanını önermelerin m a n t ı k s a l kuruluşu ve birbirleriyle m a n t ı k ç a ilişkilerini saptamayla sınırlayan bir epistemoloji ortaya çıkmıştır. Onlar bu önermeleri, bir önerme sistemi içinde düzenlemeyi, *bileşik* önermeleri çözümlenebilecekleri son noktaya kadar çözümleyip *protokol* önermelere ulaşmayı, buradan hareketle kavramların t a l b i r s i s t e m i n i kurmayı ve sonuçta, olabilecek en yalın yapıya i n d i r g e n e b i l e n bir "birleşik bilim" oluşturmayı amaçlarlar.

Çalışmanın konusu açısından mantıksal analizin ne anlama geldiğine kısaca değinmek gerekiyor. Çünkü mantıksal analiz, neo-pozitivistlerin belgeleme (*justify*) işlemlerinin başında gelir. Bilgi, "belgelenmiş doğru inanç" olarak tanımlanacaksa, "belgeleme"nin anlamı açıklığa kavuşturulmalıdır. Carnap'ın ifadesiyle "mantıksal analiz, (genel ifadeler ile protokol ifadeler arasındaki mantıksal çıkarım bağlantılarıyla ilgili bir soru olarak) doğrulama problemini ihtiva eder." (Ural 1986:68) Mantıksal analiz, empirik bilimin önermeleri ile metafiziğin önermelerini birbirinden ayırmayı, *bileşik (genel)* önermeleri daha yalın bir biçime, hatta *protokol* önermeler biçimine indirgemeyi amaçlar. Burada önemli olan kavram, "indirgeme" kavramıdır. İndirgeme, bilgisel büyümenin üzerinde gerçekleşeceği yalın temelleri sağlar. Bu temeller (*protokol önermeleri*) deneyi saptamayı ve dile getirmeyi sağlarlar. Ancak bir önermenin bir deneyi doğru olarak dile getirmesi ne demektir? Bunun ölçütü nedir? Burada mantıksal analizin önermeler arası indirgemeyi gerçekleştiren işlevinin dışında, bir diğer işleviyle karşılaşılır: Tek bir önermenin içinde yer aldığı

önermeler sistemiyle tutarlılığının bulgulanması. Tek tek denemelerden çıkarılan protokol önermelerin belli bir mantıksal tutarlık içinde ortaya konulabilmesi. Gerçi, bir önermenin bilgisel / bilimsel değeri ölçütlerinden birisi olarak önerme işleminin empirik ya da olgusal nesneyi indirgenebilmesini, yani protokol önermelere dönüştürülebilir olmasını savunsa da, neo-pozitivist eğilimler için bu önermelerin kurucu değil, yalnızca duyu verileriyle sınırlıdır. Duyu verileri ise son çözümlemelerde epistemolojik olarak değil, belki ve olsa olsa psiko-fizyolojik olarak daha az öğelerine ayrıştırılabilirler. Bu da epistemolojinin işi olarak görülmez.

Buraya kadar genel hatları çizilen neo-pozitivist epistemolojinin özelliği, bilgiyi, onu dile getiren önermenin mantıksal kuruluşu içinde sınırlayıcı bir tutumu benimsemesidir. Böylece, önerme kendi içinde değerlendirilen bir anlam birimi olarak anlaşılır. Bilgi, ancak bir önerme sistemi içinde ortaya çıkar ve her biri sistem içinde bir biçimde yer alan birbirleriyle mantıksal tutarlık ilişkisine sahip önermelere taşınır. Bu biçimiyle neo-pozitivist epistemolojilerde bilgiyi dile getiren önermenin hakkında olduğu nesne değil, önermenin kendisi (yapısı ve kuruluş olarak) mantıksal niteliği konu edinilir. Buna göre, neo-pozitivist bilgi anlayışını açıklayabilmek için, onların önermeden ne anladıklarına ve bir önermenin bilgisel olmasının koşulları olarak neleri talep ettiklerine bakılmalıdır.

Bu çalışmada neo-pozitivist epistemolojinin çeşitlemelerinden biri olarak, Teo Grünberg'in bilgi önermeleri ve empirik bilgi ölçütü önerme düşüncelerine değinerek onun "inanç" terimini nasıl yorumladığı dile getirilecektir.

1- "Bilgi"nin Tanımlanması:

Grünberg'e göre, "konuyu bilme" anlamında değil de, "olduğunu bilme" anlamında kullanıldığında "bilgi" herhangi bir somut ya da soyut nesnenin adı değildir. "p" önermesinin X için bir bilgi dile getirmesi, X'in "p" olduğunu bilmesi demektir. "X biliyor ki p" önermesi bağlamında "X biliyor ki" deyimini "p" önermesinden bileşik bir önerme kurmaya yarayan ve doğruluk-fonksiyonu durumunda olmayan bir "1-li önerme-eklemi" sayılabilir. Şu halde "bilgi" sözcüğü, "değil" önerme-eklemi gibi hiçbir nesneyi göstermez. Böylece, "p" önermesinin X için bir bilgiyi dile getirmesinin, "p"nin dile getirdiği bilgi diye herhangi bir nesnenin varlığını içermeyişi ileri sürülebilir. Demek ki "bilgi"nin tanımı problemi "X biliyor ki p" biçimindeki önermelerin anlamını araştırma problemine indirgenir (Grünberg 1971: 16-17)

Bilginin tanımı problemi, bu indirgenmiş haliyle X'in "p"yi bildiğini söyleyebilmenin gerekli ve yeterli koşullarını araştırır. Bunlar

üç tane'dir. X'in "p"yi bildiğini söyleyebilmek için, hepsi de aynı anda gerçekleştirilmek zorundadırlar. Biri sağlanamadığında "bilme" gerçekleşmez.

1- X'in "p"ye inanması (köpeğin {X} "tilkinin burada olduğu"nu {p} umması); 2- X'in "p"yi belgelemesi (köpeğin {X} "tilki burada"ya {p} koku alarak varması); 3- "p"nin doğru olması ("tilkinin burada olması"nın {p} gerçeğe uygun olması).

"Böylece inanma, doğruluk ve belgeleme şartlarının bir arada yerine gelmesinin bilginin gerekli bir şartı olduğunu görüyoruz. Öte yandan bu şartın yeterli de olduğunu öne sürüyoruz. Nitekim çözümlenmesi pek güç bir kavram olan "belgeleme"yi olsa olsa "doğru bir inancı bir bilgiye çevirmek için gereken tamamlayıcı özellik" diye tanımlayabiliriz. Başka bir deyişle, (bilginin belgelenmiş doğru inanç olarak) tanımını "bilgi"nin belirtik (explicit) bir tanımı olarak değil, "bilgi" ile "belgeleme"nin anlamını birlikte belirleyen bir örtük (implicit) tanım (bir "anlam postulatı") olarak yorumlamak gerekir" (Grünberg 1971: 20)

Burada dikkati çeken ilk nokta, "bilgi" kavramının "bilme" fiilinin dört ayrı kullanımından, sadece "olduğunu bilme" anlamıyla sınırlı olarak çözümlenmesidir. Burada önemli olan, fiilin bu kullanımlarının birbirine indirgenip indirgenemeyeceğinin saptanmasıdır. Bu kullanımlar birbirine indirgenemiyorsa, ki Grünberg üç kullanım için bunu ileri sürer, o zaman yalnızca tek bir kullanımın "olduğunu bilme"nin ele alınmasındaki neden amaç irdelenmelidir.

Grünberg'in benimsediği dört kullanım şunlardır: 1- "Olduğunu bilme", yani "X biliyor ki, p"; 2- "İş-bilme", yani "X, I işini yapmasını biliyor"; 3- "Konuyu bilme", yani "X, a'yı biliyor"; 4- "Soru karşılığı verme olarak bilme", yani "X, S sorusunu yanıtlamayı biliyor".

Grünberg bunlardan sonuncusunun "iş-bilme" ve "olduğunu bilme" kullanımlarına indirgenebilecek iki farklı yapıya sahip olduğunu söyler. Dolayısıyla burada "olduğunu bilme" ile "konuyu bilme"nin birbirine indirgenip indirgenemeyeceğine bakılmalıdır. Dikkat edilirse bilmenin tüm

gibi bir takım varsayımsal soyut nesnelere dayandığı, [değerine]
Ockham'ın tutumluluk ilkesine aykırı" bulunduğu için yadsınır. (Grünberg
1971: 36)

Nominalist yorum: "İnanıyor" sözcüğü bir yüklem şeklinde değil de
"X inanıyor ki" deyimi tüm olarak bir "1-li önerme-eklemi" olarak
yorumlanırsa, "inanma-önergeleri"nin gerçek mantıksal biçimi "X inanıyor
ki p" olarak görünecektir. "X inanıyor ki" bir "1-li önerme-eklemi"dir ve
doğruluk-fonksiyonu taşımaz. (Bu iddia, "inanıyor ki", "biliyor ki", "biliyor
ediyor ki" gibi ifadelerin tek başlarına, salt önerme-eklemleri oldukları
ileri süren, bu ifadeleri ortaya çıkaran zihinsel edim ve süreçleri taşıyan
katmayan bir yaklaşımdır. Önerme-eklemleri doğruluk-fonksiyonu taşıyan
durumunda olan ("ve", "veya", "ise" gibi) ve doğruluk-fonksiyonu taşımayan
durumunda olmayan ("inanıyor", "biliyor" gibi) biçiminde ayrılır.) İddia
olsaydı "p"nin doğruluk değeri "X inanıyor ki p"nin doğruluk değeri
belirleyecekti. Oysa bu yoruma göre, "X inanıyor ki p"nin doğruluk değeri
"p"nin doğruluk değerinden bağımsızdır. "p" doğru ise önerme ("p"nin
içeriğine göre) doğru ya da yanlış olabilir, "p" yanlış ise önerme yine doğru
ya da yanlış olabilir. Bu yoruma göre, önerme-içleminin (burada "p"nin
önermenin doğruluğunu belirlemede hiçbir işlevi yoktur. (Grünberg 1971:
37)

Ote yandan Grünberg'in savunduğu bu yoruma göre "inanma" ile
"bilme" arasında şöyle bir bağıntı vardır: "X biliyor ki" deyimi de "X
inanıyor ki" deyimi gibi doğruluk-fonksiyonu durumunda olmayan bir "1-li
önerme-eklemi" olmasına rağmen, "X biliyor ki"nin doğru ya da yanlış
olması, "p"nin doğru ya da yanlış olmasından *b u s b ü t ü n* bağımsızdır.
değildir. Grünberg bunu göstermek için önerme-içlemleri aynı, ama "1-li
önerme-eklemleri" farklı ("inanıyor ki" ile "biliyor ki") iki önermeyi örnek
verir

A1 önermesi

- (Ankara İngiltere'nin başkentidir) *VE* (X inanıyor ki Ankara
İngiltere'nin başkentidir)

A2 önermesi:

- (Ankara İngiltere'nin başkentidir) *VE* (X biliyor ki Ankara
İngiltere'nin başkentidir)

(Grünberg 1971: 37.ve 38.sayfalardan özel adlar
değiştirilerek)

Grünberg'e göre A1. önermesinin doğruluk-değeri "p"nin doğruluk-
değerine bağlı değilken, A2. önermesinin doğruluk-değeri "p"nin doğruluk-
değerine bağlıdır. Buradan çıkan sonuç A1 önermesi doğruysa, A2
önermesinin yanlış olduğudur.

(Görüldüğü üzere burada ifade edilen fark, iki ayrı edimin, "bilme"
edimi ile "inanma" ediminin arasındaki fark değildir. Buradaki fark
"epistemik değişmezler" olarak yorumlanan iki "1-li önerme-eklemi"nin
"önermemsi-deyimler" ["p" ye { that "p" }] karşısındaki bağımsızlığında
görmür.) Nitekim, "p"nin doğruluğu, X'in "p" olduğunu bilmesinin gerekli
bir koşuludur. Ancak, sentaktik olarak birbirinin yerine kullanılabildiği ileri
sürülen bu "1-li önerme-eklemleri"nin ikisi de doğruluk-fonksiyonu
taşıyan durumda olmadıkları halde, niçin "p"nin doğruluk-değeri karşısında biri i
durumunda olmadıkları halde, niçin "p"nin doğruluk-değeri karşısında biri i
"inanıyor ki") tamamen bağımsızken, diğeri ("biliyor ki") bu bağımsızlığa
b u s b ü t ü n sahip değildir? Bu yeterince açık değil "p"nin doğruluğu,
X'in "p" olduğunu bilmesinin gerekli bir koşuludur. Bu kabul, "bilgi,
doğrudur" biçiminde formüle edilebilecek olan neo-pozitivist kabuldür. Bu
kabulden hareketle Grünberg, önermelerde boş olarak g e c e b i l e n
"biliyor ki" ya da "inanıyor ki" gibi deyimler arasında, "biliyor ki"nin
"epistemik değişmezler" kümesine göre ö z l ü olarak geçtiğini ileri sürer.
Verdiği başka bir örnekte de bu iddiasını savunur:

B1 önermesi:

(X biliyor ki Ankara İngiltere'nin başkentidir) → (Ankara
İngiltere'nin başkentidir)

B2 önermesi:

(X inanıyor ki Ankara İngiltere'nin başkentidir) → (Ankara
İngiltere'nin başkentidir)

(Grünberg 1971: 11.sfdan özel adlar değiştirilerek)

Grünberg B1. önermesinin doğru, ancak B2. önermesinin (koşullu
bir önerme kural gereği, *ard-bileşeni* yanlış ise, *ön-bileşeni* doğru olsa da
yanlış olacağından) yanlış olduğunu iddia eder. Oysa dikkat edilirse B1
önermesi de, hem koşullu hem de ard-önermesi yanlış olan bir önermedir, k
arası g e r e ğ i onun da yanlış olması gerekir. Verilen örnek önermeler
arasında doğru olanı bulmak için, kurallardan çok belli kabullere bakıldığını
söylenebilir. Bu kabulleri Grünberg'in ifadelerinden çıkarmak olanaklıdır
ön-bileşeni ve ard-bileşeni yanlış olan koşullu önermeler kural gereği

Gözlem önermelerinin dışında, aksiyomlar ya da postulatlar, bir de "ilkel çıkarım kuralları" dolaysız olarak belgelendirirler. Bunlar, uzlaşım gereği doğru oldukları kabul edilen önermelerdir. Tutarlı olma koşuluyla, uzlaşım gereği doğru olan önermeler kesin olarak belgelendirir. Bu tür önermelerin sağladığı belgeler, gözlem önermelerinin sağladığı belgelerden daha kesin olarak kabul edilirler. (Grünberg 1971: 58)

Gerek dolaysız gerekse dolaylı belgeler türleri ne olursa olsun, belgedikleri önermenin doğruluğunu ya zorunlulukla ya da olanaklılıkla içerirler. Bu özellik belgelemenin anlamıdır. Ancak, "p"nin doğruluğuna içeren her işlem belgeleme değildir. Çünkü belgeleme son çözümlemede dolaysız tanımlara dayanabilir (uzlaşım gereği doğru olan önermeler hariç). Bunlara belgeleyici yaşıntılar, bu yaşıntıların tümüne de "belgelemenin subjektif içeriği" denir. Dolaysız belgeler için böyle subjektif içerikler gereklidir, ama yeterli değildir. Belgelemenin gerekli ve yeterli koşulu, subjektif bir içeriğin bulunması ve belgeleyici önermelerin (yani bir anlamda subjektif içeriklerin) doğru olmasıdır. Oysa, belgeleyen önermenin doğruluğunu bilmek, gene belgeleyici yaşıntılara dayanacağından, hiçbir zaman belgelemenin subjektif içeriğinin dışına çıkılamaz. Öte yandan salt subjektif içeriklere dayanılarak doğru bir kanıtlamayı yanlış bir kanıtlamadan ayırtmak de olanaksızdır. Çünkü subjektif belgelerin objektif belgeleri olduğu gibi yansıttığından emin olunamaz. (Grünberg 1971: 78)

Görüldüğü üzere bu kısımda söylenenler, birinci kısımda söylenenlerle koşutluk içindedir. Burada iki nokta soruşturulabilir: İlk, Grünberg'in psikolojik olaylar dediği "yaşıntılar"ın epistemik değerinin ne olduğu; ikinciyin de Grünberg'e göre, doğruluğu mantıkça içerime belgelerinin niçin e n y ü k s e k kesinlik güvencesi sağladığı.

Grünberg epistemolojik konumu nedeniyle yaşıntıların objektif de dünyayı olduğu gibi yansıtmayabileceğini, insanların yalnızca bu dış dünya izlenimlerini dilsel ifadelerle betimleyebileceklerini iddia ediyor. X'in yaşıntısı ne olursa olsun, fiziksel etkenler beklenen ya da yaşıntıların ya da gözlenen biçimde olmayabilirler. Dolayısıyla, bilgiyi oluşturan bu iç koşullardan epistemik olanının (belgeleme koşulu) karşısındaki en ciddi sorun, belgeleyecek olanın betimlediğini ne kadar temsil edip etmediğinin hiçbir zaman bilinmeyecek olmasıdır. (Tabii burada uzlaşım gereği doğru önermelerin böyle bir sorunu olmadığını sayın Grünberg'le birlikte kabul etmek gerekiyor.) Üstelik, buradaki şüphenin nesnesi her ne kadar yaşıntıları dile getiren önermelerin doğruluğu değilse de, yaşıntıların kendilerine dayandığı fiziksel dünya, dolaylı belgelemenin kendisine bağlı olduğu dolaysız belgeleme için varsayılmaktadır. Dolaysız belgeleme belgeleme zincirinin başı da olsa, bu durumda Grünberg asıl dolaylı belgelemeyle ilgilenecektir. Çünkü dolaylı belgeleme, mantığın ilkelerine

göre gerçekleştirilecektir. "Mavi renkli bir çiçek", ancak onu gören için belgelendirilmiştir. Oysa dedüktif bir çıkarım, bu çıkarımı yapmanın mantığını bilen herkes için olanaklı ve meşrurdur. Şu halde belli bir önerme-sistemi içinde kalarak belirli çıkarım, dayandırma, türetim ilkelerini ya da kurallarını doğru biçimde uygulayarak ulaşılabilecek belgeler, tutarlı ilkesi uyarınca semiotik olarak hep doğru olacaktırlar. Oyle ki, eğer başlangıç önermeleri uzlaşım gereği doğru ise, bu önermeler söz konusu formel işleyiş aracılığıyla kesin biçimde belgeleneceklerdir. Anlaşılabileceği üzere bu yaklaşımda gözlemin kendisine gösterilmeyen güven, analitik çözümlemeye ve a priori işleyişe gösterilmektedir. Mantık, içinde varolduğu dillerin anlaşmayı yöneten doğal uzlaşımının temel görünümü olarak düşünülmektedir. Böylece, mantıkça belirlenen sınırlar içinde kalınarak yapılan her türlü belgeleme, bir çeşit uzlaşım gereği belgeleme özelliği taşıyarak, kendi içinde en yetkin belgeleme olarak düşünülmektedir.

Buraya kadar "bilgi" belgelendiği ve belgelendiği biçimde doğru olan inanç önermeleridir fikrini takip ettik. Buna göre, belgelendiği ya da belgelendiği sanılan (ör: algı yanıltmalarının farkına varmama) ama gerçeğe uygun olan bir inanç, doğru olmasına rağmen bilgi değildir. Yine aynı biçimde belgelendiği ve doğru olan ama bir inanç önermesi olmayan ifadeler de bilgi değildiler. Son olarak belgelendiği ama doğru olmayan inançlar da de bilgi değildiler. Bu iddiaların hepsi de sorundur. "Bilginin yanlış bilgi değildiler. Bu iddiaların hepsi de sorundur. "Bilginin yanlış olmaması"nın ya da "belgeleme olmadan inanma"nın ne anlama geldiği açık değildir. Bilim tarihine bakıldığında kimi çevrelerce neredeyse tek bilgi türü sayılan bilimsel bilginin geçmişinde de uzun yıllar doğru kabul edilen, pek çok kez dolaysız ve dolaylı belgelenen, ama bugün yanlışlanan bilgiler olduğu görülür.

Grünberg'e göre, empirik-olmayan aksiyomatik önerme-sistemlerinin kendi iç tutarlılıkları ve mantıksal düzenlenişlerinin belirleyiciliğinde önerme teklerini belgedikleri ve bir önermenin doğruluğunun bu iç tutarlılıkta aranacağı, bunun bir ölçüt olarak benimsendiği açıkça ortadadır. Öte yandan yine ona göre, empirik-olan önerme-sistemleri dolaysız belgelenenin sağlanabilmesi için belgeleme zincirinin başına yerleştirilen "subjektif içeriklere" dayanmak zorundadırlar. Ancak empirik-olan önerme-sistemlerinin salt iç tutarlılıkla değil, sürekli deney ve gözlemle ilişkilendirilerek belgelendirildiği düşünüldüğünde (Grünberg 1971: 85-91), bu sistemlerin doğruluk ölçütünün ne olacağı, yani sisteme dahil olan deney verileri ile henüz deney verisi olmuş ve sisteme girmeye aday olan önermeler arasında, (birbirleriyle çelişsinler ya da çelişmesinler) hangisinin doğru olduğunu belgelemede hangi ölçütler kullanılacaktır?

Grünberg'in "Long Run Consistency of Beliefs as Criterion of Empirical Knowledge" adlı denemesi bu konudaki düşüncelerini yansıtır.

Grünberg, yazısına inanç sistemlerinin uzun süreli tutarlılığının yalnızca empirik bilginin ölçütü olduğunu değil, aynı zamanda bu sistemlerin, epistemik belgelemenin yardımıyla nihai doğruya ulaşma rasyonel bilen öznenin içinde yer aldığı sistemler olduğunu belirterek başlar. Dolayısıyla da "ölçüt" sorunun çözümü için, "rasyonel bilen özne"yi (a rational cognitive agent) hareket noktası yapar. Ona göre epistemik teorinin görevi, rasyonel bilen öznenin nasıl davranması gerektiğini tanımlamaktır. Bu davranışın ana özelliği "olabildiğince hızlı ve az güç harcayarak, kendisinin inanç sistemindeki doğruları çoğaltmak ve hataları azaltmak"tır. Grünberg burada öznenin inanç sisteminin tekil öğeleri olan inançlarının değişmesi anlamında inanç sistemlerini değiştiren öznelerin davranışlarıyla ilgilenmektedir. Rasyonel bir bilen özne kendi inançlarını sınamalıdır, yani onlara bir ölçüt aracılığıyla bakmalıdır. Onun inancı ölçütü uyuyorsa inancını korumalı, uyumuyorsa inancını terketmelidir. Grünberg'e göre bu ölçüt, bir inançlar sistemindeki bir inancın "uzun süreli görülebilir"dir. Başka bir deyişle bir inanç, dış kaynaklı diğer inançların ya da öznenin hali hazırda bazı inançlarından çıkarsanan inançların kabul edilmesini engellemedikçe, sistem içindeki yerini korur. (Grünberg 1995: 149-150)

Bu denemenin içinde yer aldığı kitabın ("The Concept of Knowledge") editörlerinden Ioanna Kuçuradi'nin kitaba yazdığı prologta Grünberg'in ifadelerinin şu anlama geldiği ileri sürülür: Eğer bir kimsenin inançlar sistemi uzun bir zaman için yeni deney ile değişime uğramıyorsa, e rasyonel bir özne olması koşuluyla, inancının doğru olduğunu kabul edebilir. "İnançların uzun süreli görünür tutarlılığı, empirik bilginin ölçütüdür." (Kuçuradi 1995: xlv)

4- Gettier'yenin Eleştirisi:

Bu yazıda "bilgi"nin "belgelenmiş doğru inanç" olarak tanımlanmasının sonuçlarına değinildi. Bilginin belgelenmiş doğru inanç olmadığı savları düşünülecek olursa, hem bu tanıma hem de bu tanımlamanın sonuçlarına yöneltilmiş pek çok eleştiriden söz edilebilir. Ancak konuyu dağıtmadan en bilinen örnek olarak Edmund Gettier'in 1963 "Analysis"indeki "Is Justified True Belief Knowledge?" adlı kısa yazısını getirdiği yoruma bakılması yeterli olacaktır.

Gettier, bir kimsenin verilmiş bir önermeyi bilmesinin gerekli ve yeterli koşullarını inceleyen son zamanlardaki girişimlerde sıklıkla şu forma benzer kalıpların geliştirildiğini yazar:

Tanım (a): S biliyor ki p

(i) p doğrudur,

(ii) S inanıyor ki p,

(iii) S'nin p'ye inancı belgelenmiştir.

Gettier'e göre bu kalıp ilkin, gerçekte yanlış olan bir önermeye inancı belgeleyebilmek olanaklı olduğu için, S'nin p'ye inancının belgelenmesi gerekli bir koşuldur, ama yeterli koşul değildir (Grünberg için, inanma ve doğruluk koşulları sağlandığında belgeleme gerekli-yeterli koşuldu. Ayrıca Gettier'yi eleştirisi için bkz: Grünberg 1971: 59). İkinci olarak ise şuna dikkat çeker: eğer S, "p" önermesine inancını belgelese, ve "p", "q"yu gerektirirse, ve S "p"den "q"yu çıkarır ve bu türetimin sonucu olarak "q"yu kabul ederse, o zaman S "q"ya inanmayı belgelemiş olur.

Gettier'e iki durum tasarlayarak eleştirisini sürdürür:

I. Durum: Varsayalım ki Smith ve Jones bir işe başvurdular. Yine varsayalım ki Smith'in aşağıdaki bileşik önerme için kesin kanıtı var:

(d) Jones işe girecek ve onun cebinde on lira var.

Smith'in (d) önermesi için kanıtı, şirket patronunun ona, Jones'un yanında seçileceğini söylemiş olması, ve Smith'in en dakika önce Jones'un cebindeki parayı saymış olmasıdır. (d) önermesi,

(e) "İşe girecek adam on liraya sahiptir." i gerektirir.

Varsayalım ki Smith, kesin kanıtı olduğu için, (d)'den (e)'ye geçmeyi ve (d)'nin temelleri üzerinde de (e)'yi kabul etsin. Bu durumda Smith (e)'nin doğru olduğuna inanmayı açıkça belgelemiştir.

Fakat sonrası tasarlanacak olursa, Jones değil, Smith işe girmiştir. Dahası cebinde on lirası vardır. Şu halde, gerçi Smith'in kendisinden (e) önermesini türettiği (d) önermesi yanlıştır, ama (e) önermesi doğrudur. O zaman, örneğimizdekilerin hepsi doğrudur. 1- (e) doğrudur, 2- Smith (e)'nin doğru olduğuna inanır, ve 3- Smith (e)'nin doğru olduğunu inancını belgeledi. Fakat açıktır ki Smith (e)'nin doğru olduğunu bilmezken, cebindeki miktar nedeniyle (e) doğru olur.

II. Durum: Varsayalım ki Smith'in aşağıdaki önerme için kesin kanıtı olsun:

(f) Jones bir Ford'a sahip.

Smith'in kanıtı Jones'un geçmişte hep bir Ford'u olduğunu anımsaması ve onu şimdi de bir Ford kullanırken görmesidir. Tasarlansın ki Smith'in bir diğer arkadaşı olan Brown'un nerede olduğu kesinlikle

Öte yandan, bilgiyi bilme edimleri ve bu edimlerin ürünü olarak, "inanç"ı da "inanma edimleri" ve bu edimlerin ürünü olarak ikiye ayıracaktır. Bilgi her zaman bir şeyin bilgisi olarak, yani bilme ediminin kuracağı nesneye yönelmesi olarak ortaya çıkarken, inanç birilerinin inancı olarak, yani kendi nesnesini aydınlatan bir edim olarak nesneye değil, inanma ediminin taşıyıcısının üzerine dönerek ortaya çıkar. Burada inanan (X), inandığını (p) kendi edimi ile uydurur, üretir. Inanma edimi karşısında, bu edimin sözde-nesnesini herhangi bir ontik bağımsızlığından söz edilemez. Inanma edimi "inanılan şey" arasındaki ayrım konulduğunda inanan, inanılan şey arasındaki nesneleştirme bağlantısının eksikliğini farkeder. Bilme ve inanma arasındaki yapısal fark da buna dayanır. Bu farka dayanarak inanma epistemolojik değil, psikolojik sayılabilecek bir kategoriye girilebilir. (Kuşuradi 1995: 101)

Bu yapısal farkın üç sonucu vardır:

1-) "X inanıyor ki p" önermesinin nesnesi epistemolog için, "p"nin, yani inanılan şeyin doğruluğunun onaylanması edimi değil, "p" inancının şimdi gerçekleşen edimidir. Buna göre epistemolog "inanıyor ki" deyimi nesne edinecektir. Böylece o, şimdi gerçekleşen bir edimi konu edinmiş olur.

2-) Oysa inanan için "p"ye inanmak, "p"nin var olduğu ya da "p"nin doğru olduğu demektir.

3-) Önermeyi içiten için ise, kullanıcı yalan söylemiyorsa inancı önermesi doğrudur. Çünkü inanma ediminin şimdi gerçekleşen durumu dile getirir. Kullanıcı neye inanırsa inansın, ifade ettiği önermeye gerçekten inanıyorsa, önermesi doğrudur. Bu nedeni inanma ediminin sözde-nesnesiyle hiçbir bağıntısının olmamasıdır. Oysa "X biliyor ki p" önermesinin nesnesi epistemolog için, "p"nin kendisidir. Çünkü bilgi, bilme bilgiyi ortaya çıkardan bağımsız "bir olan" ile ilgilidir. Bilinen bilme ediminden ontik olarak bağımsızdır. (Kuşuradi 1995. sf:97-102)

Kaynakça:

Gettier, Edmund
1963

Günberg, Teo
1971

1984
birlikte), Ankara

1995

Kuşuradi, Ioanna
1995

eds: I Kuşuradi, R.S.Cohen),
Publishers, Netherlands. sf: xvii-lviii

1995

Ural, Şafak
1986

"Is Justified True Belief Knowledge?" *Analysis*, 58

Epistemik Mantık Üzerine Bir Araştırma, Ankara
Modern Mantık, (H Batuhan ve S.Eyüboğlu ile

"Long Run Consistency of Beliefs as Criterion of
Empirical Knowledge", *The Concept of Knowledge*,
(eds: I Kuşuradi, R.S.Cohen), Kluwer Academic
Publishers, Netherlands. sf: 149-163.

"Prologue" *The Concept of Knowledge*,
Kluwer Academic

"Knowledge and Its Object" *The Concept of
Knowledge*, (eds: I. Kuşuradi, R.S.Cohen),
Kluwer Academic Publishers, Netherlands. sf: 97-
102

Pozitivist Felsefe, İstanbul